

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

Анотація

У статті розглядається компетентнісний підхід як пріоритетний напрямок в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. Особлива увага зосереджена на визначенні основних компонентів професійної компетентності перекладача та дослідженні змісту професійної підготовки майбутнього фахівця у галузі перекладу.

Ключові слова: компетентнісний підхід, професійна підготовка майбутнього перекладача, професійна компетентність перекладача.

Одним із напрямів модернізації української освіти є активна орієнтація на компетентнісний підхід, що пов'язано з розширенням освітнього простору та зумовлено світовою тенденцією зміни освітньої парадигми, коли зміщуються акценти принципу адаптивності на принцип компетентності випускників освітніх закладів. Компетентнісно-орієнтована освіта спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності.

Актуальність дослідження зумовлено підвищеним інтересом науковців до вивчення зазначеного питання та активними науковими розвідками у цьому напрямку в умовах інтеграції України в європейський освітній простір. Компетентнісний підхід до освіти знайшов своє відображення у наукових доробках таких учених, як Е. Зеєр, І. Зязюн, О. Пометун, О. Пехота, С. Сисоева та ін. Теоретичні та практичні основи підготовки перекладачів у спектрі компетентнісного підходу, структура і зміст професійної підготовки перекладачів викладені у працях І. Алексеєвої, М. Варшауєра, Т. Коваль, Л. Латишева, Г. Мірама, Р. Міньяр-Белоручева, П. Ньюмарка, Л. Размжоу, Д. Соєра, А. Чужакіна та ін.

Мета статті – з'ясувати суть професійної компетентності майбутніх перекладачів, визначити основні її компетенції та встановити їх структурні компоненти.

У педагогіці досить часто оперують поняттями «професійна компетентність», що визначається як ступінь оволодіння спеціалістом своєю професійною діяльністю. За останні роки проблема компетентності набуває нового значення. Вчені досліджують не просто компетентність, а професійну компетентність, як показник відповідності спеціаліста вимогам професійної діяльності (В. Баркасі, Т. Браже, Б. Гершунський, Е. Зеєр, А. Маркова).

Б. Гершунський під професійною компетентністю розуміє «рівень саме професійної освіти, досвід та індивідуальні здібності людини, її прагнення до неперервної самоосвіти та самовдосконалення, творчого відношення до справи» [3, с. 192].

Професійно компетентною визнається така робота фахівця, в якій професійна діяльність здійснюється на достатньо високому рівні, досягаються відчутні результати праці, реалізується особистісний потенціал. Компетентність розглядається як поєднання психічних якостей, тобто психічного стану, що дозволяє діяти самостійно та відповідально, як володіння людиною здатністю, умінням виконувати певні трудові функції. Таким чином, сутність професійної компетентності знаходить вираження у ступені зв'язку об'єктивного еталону

професійної діяльності, відображеного в нормативних документах, з суб'єктивними можливостями особистості працівника [4, с. 31].

З погляду ситуативного підходу Е. Зеєр зазначає, що компетентність передбачає не стільки наявність значного обсягу знань і досвіду, скільки вміння їх актуалізувати в потрібний момент та використати в процесі реалізації своїх професійних функцій [5, с. 94–95].

Т. Браже розглядає професійну компетентність з погляду системного підходу. Науковець вкладає в поняття «професійна компетентність» не тільки знання і вміння, але й мотиви діяльності спеціаліста, стиль його взаємовідносин з людьми, загальну культуру, здатність до розвитку свого творчого потенціалу, професійно значущих якостей особистості [2].

С. Батишев під терміном «професійна компетентність» розуміє формування на базі загальної освіти таких професійно-значущих для особистості та суспільства якостей, які дозволяють людині найбільш повно реалізувати себе в конкретних видах трудової діяльності, які відповідають суспільно необхідному поділу праці і ринковим механізмам, стимулюванню найбільш продуктивного та конкурентоспроможного функціонування фахівця тієї чи іншої кваліфікації чи профілю. На думку науковця, в умовах сучасної освіти компетентність – це не тільки професійні знання та вміння, що характеризують кваліфікацію, а ще й такі якості як ініціатива, співробітництво, здатність до роботи в групі, у колективі, комунікативні здібності, вміння вчитися, оцінювати, логічно мислити, відбирати і використовувати інформацію [1].

Професійна компетентність, за С. Сисоєвою, – одна з провідних якостей сучасного фахівця, яка передбачає, окрім технологічної підготовки, цілу низку інших якостей, які мають позапрофесійний або надпрофесійний характер, але в той же час є необхідними сьогодні кожному фахівцю. Це, перш за все, такі якості особистості як самостійність, здатність приймати відповідальні рішення, творчий підхід до будь-якої справи, уміння доводити справу до кінця і постійно вчитися. Також до таких якостей фахівця можна віднести гнучкість мислення, абстрактне, системне й експериментальне мислення, уміння вести діалог, комунікабельність, здатність до співробітництва тощо [13, с. 41–42].

Логіка нашого дослідження вимагає розглянути питання професійної компетентності перекладача. Для значного кола людей, іноземна мова в професійній діяльності є лише необхідним доповненням до основного фаху. Але існує й інша категорія людей, для котрих мова – це професія. До таких фахівців можна віднести, в першу чергу, перекладачів і викладачів мови, а також лінгвістів і філологів. Найбільш поширені з зазначених професій – вчитель та перекладач.

Необхідність в діяльності перекладача виникає в тому випадку, якщо людей, котрі бажають спілкуватися, розділяє мовний бар'єр. Коли людей розділяє мовний бар'єр, вони звертаються до послуг «мовного посередника». Цей термін увів Л. Латишев і під «мовним посередником» розуміє людину, котра володіє мовами однієї та іншої сторони. Спілкування через мовного посередника називається двомовною опосередкованою комунікацією. Отже, професійна діяльність перекладача носить комунікативний характер. Для нашого дослідження має значення позиція Л. Латишева, який вважає, що професійна перекладацька комунікація – це взаємодія мовного, культурного, особистісного, психологічного компонентів. Учений зазначає, що «буде більш правильно називати мовний бар'єр лінгвоетнічним, оскільки людей по різні сторони бар'єру розділяє не тільки відсутність спільної мови, але і те, що зв'язує з поняттям етносу: відмінність в культурах і національній психології, недостатня інформованість щодо подій у чужій країні» [6, с. 12]. Під спілкуванням (мовною комунікацією) вчений розуміє не тільки усну, але й письмову комунікацію, а також не тільки

особисте спілкування (у бесіді, через переписку і т. ін.), але й спілкування за допомогою книг та засобів масової комунікації.

Фахівцю з перекладу так само важливо та необхідно знати свою рідну мову, оскільки перекладач працює однаково як з іноземною, так і з рідною мовою, здійснюючи двосторонній переклад: іноземна мова = рідна мова. Слід зазначити, що «професія перекладача, вимагає постійної роботи над собою і є необхідною умовою набуття та збереження професіоналізму» [8, с. 8].

А. Чужакін визначає такі якості, здібності та вимоги до перекладача: ерудиція та глибока загальна культура; допитливість і намагання постійно розширювати свій кругозір у різних галузях знань; багатий творчий потенціал; розвинуті аналітичні здібності та швидка реакція для порівняння і підбору найкращого варіанта передачі інформації; здатність обробити інформацію, викладену словами та, вловивши з ними думку, швидко та вміло передати цільовою мовою [10, с. 7].

Компетентність для перекладача, вважає Р. Миньяр-Белоручев, – це «знання мови, мовні навички і вміння в усіх основних видах мовленнєвої діяльності. Перекладач повинен володіти мовною та мовленнєвою (комунікативною) компетенціями, а також навичками та вміннями письмового й усного перекладу, ораторської мови і літературним талантом» [8, с. 8].

Отже, науковці-лінгвісти (Г. Мірам, Р. Миньяр-Белоручев, Ю. Пассов та ін.) розрізняють мовну та мовленнєву або комунікативну компетенції. Термін «комунікативна компетенція», яким користуються дослідники, що працюють у галузі іноземних мов, вперше був запроваджений у науковий вжиток Д. Хаймзом. Він визначив його як «знання, що забезпечують індивідові можливість здійснення функціонально-спрямованого мовленнєвого спілкування, тобто того, що необхідно знати тим, хто говорить, для досягнення успіху в комунікації, в середовищі іншомовної культури» [17, с. 23].

На думку Ю. Пасова, комунікативна компетенція – це «знання, уміння, навички, необхідні для розуміння чужих і породження власних висловлювань, які були б адекватними меті, ситуації спілкування» [11, с. 48].

Р. Миньяр-Белоручев зауважує, що компетентність перекладача не обмежується мовною та мовленнєвою компетенціями. Переклад буде повноцінним, якщо перекладачу вдалося пізнати глибину культури того народу, на знання мови якого він претендує. Мова відображає національне бачення оточуючого світу, його своєрідність, що пов'язана з географічним положенням країни, її історією, релігією, традиціями та звичаями [8, с. 11]. Про національні реалії певного народу повинні знати професіонали, котрі працюють з іноземною мовою та обирають мову цього народу своєю професією. З огляду на це «перекладачу не личить обмежуватися рідною культурою, він повинен присвоїти, зробити другим «я» культуру того народу, з мовою якого йому випала честь працювати. І тільки тоді на повній підставі говорять про лінгвокраїнознавчу компетенцію перекладача» [8, с. 14].

Вчені-лінгвісти (О. Бердичівський, О. Бігіч, Г. Мірам, Р. Миньяр-Белоручев, Ю. Пассов та ін.) виділяють три основних види компетенцій у галузі іншомовної комунікації:

- мовна або лінгвістична компетенція (знання лексики, граматики, фонетики, орфографії);
- мовленнєва або комунікативна компетенція (аудіювання, говоріння, читання та письмо);
- соціокультурна (країнознавча, лінгвокраїнознавча).

Як відомо, мовна (лінгвістична) компетенція передбачає знання системи мови й правил її функціонування при іншомовній комунікації. Мовна компетенція є інтегративною і включає знання лексики, граматики, фонетики та орфографії.

Мовленнєва компетенція передбачає здатність сприймати, відтворювати та породжувати іншомовні тексти згідно з поставленим комунікативним завданням, яке включає ситуацію спілкування й комунікативний намір. Вона базується на чотирьох видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі.

Країнознавча компетенція передбачає знання історії, географії, економіки, державного устрою, культури країни, мова якої вивчається, а також включає в себе знання про основні особливості соціокультурного розвитку країни на сучасному етапі і вміння підпорядковувати свою мовленнєву поведінку у відповідності з цими особливостями. Лінгвокраїнознавча компетенція передбачає знання історії мови, динаміки її розвитку, змін фонологічної системи, розвитку варіантів та діалектів мови, що вивчається.

Безумовно, мовна та мовленнєва компетенції є основними складовими професійної компетентності фахівця у сфері іншомовної комунікації, але, на нашу думку, саме лінгвокраїнознавчий компонент забезпечує адекватний та якісний переклад іншомовного тексту [7].

У сучасному світі завдяки тенденціям інтернаціоналізації та глобалізації, переконана С. Тер-Мінасова, все більшої значущості набуває вміння ефективної міжкультурної комунікації, оскільки мовне спілкування – складний феномен, який потребує знань про мову як систему, а також про культуру, соціум. З одного боку, комунікація будується за правилами мови, з іншого боку, вона соціально зумовлена і структурована за правилами культури [14]. Таким чином, при комунікативному підході до навчання іноземної мови необхідно формувати в студентів комунікативну компетенцію, тобто вміння правильно використовувати мову в різноманітних соціально-детермінованих ситуаціях. Сучасні телекомунікаційні технології висувають на перший план важливість писемної мови як засобу комунікації. Через це потреба в кваліфікованих перекладачах, котрі володіють як загальнокультурними так і спеціалізованими знаннями, все більш зростає [9].

На нашу думку, всі зазначені вміння та навички, що входять до складу іншомовної комунікативної компетенції, мають бути сформовані у людей, котрі вивчають іноземну мову, але так як студенти факультету «Міжнародні відносини» є майбутніми перекладачами, то в них також повинні бути сформовані й інші компоненти професійної компетентності, необхідні для успішного здійснення перекладацької діяльності [7, с. 161].

У роботах Л. Латишева [6], Р. Миньяр-Белоручева [8], І. Халєєвої [15] професійна компетентність перекладача трактується з позиції культурологічного підходу. Розглядаючи перекладача як суб'єкта культури, автори вносять до соціокультурного компонента такі складові, як лінгвокраїнознавчу, соціологічну та загальнокультурну компетенції.

Тому актуалізується проблема ґрунтовнішого розгляду вимог до знань, умінь і навичок перекладача. Перекладацька діяльність, у широкому розумінні, є формою суспільної діяльності і має соціально-політичний характер.

У більш вузькому розумінні перекладацька діяльність – це інтеграція різних лінгвістичних і фонових знань, мовленнєвих і професійних умінь і навичок, спрямованих на виконання перекладачем професійних завдань: здійснення усного і письмового перекладу. Перекладацька діяльність характеризується специфікою взаємовідносин перекладача з оточенням, сильним фізичним, моральним і розумовим напруженням, за своїми цілями, мотивами, засобами і прийомами, зовнішніми і внутрішніми умовами існування [15].

Оскільки перекладацька діяльність передбачає напрацювання цілої низки умінь і навичок, то, як вважає А. Янковець, для майбутніх перекладачів доцільним є формування лінгвістичної, комунікативної і власне перекладацької компетенції [16, с. 27], до якої входять професійні вміння, навички та якості перекладача.

Професія перекладача, як свідчить дослідження З. Підручної, має свої особливості, насамперед, це «вміння «переключатися» з однієї мови на іншу; здатність утримувати в пам'яті різного обсягу мовленнєві продукти; швидко формувати і формулювати висловлювання; толерантно ставитися до співрозмовників з різним соціальним статусом і рівнем володіння мовою; досконало володіти мовою та усвідомлювати соціокультурні (соціолінгвістичні, лінгвокраїнознавчі) особливості мовленнєвої взаємодії тощо. Багатогранний характер перекладацької діяльності робить завдання підготовки кваліфікованих фахівців достатньо складним процесом і вимагає від них спеціальних знань, умінь і навичок – перекладацьких, педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних, культурологічних» [12, с. 5].

З огляду на те, що в умовах сьогодення діяльність перекладача пов'язана не тільки з інформацією, а й із комунікаціями, відтак фахівець повинен володіти інформаційно-пошуковими вміннями і навичками: знаходити і працювати з інформацією за допомогою ІКТ; знати програмні продукти та застосовувати їх для здійснення і редагування перекладів; забезпечувати іншомовну комунікацію (усну чи письмову) за допомогою комп'ютерних технологій; використовувати комп'ютерні навчальні програми для самоосвіти та самовдосконалення з метою професійного зростання.

За умови активного використання ІКТ у навчальному процесі, де комп'ютер є основним технічним засобом навчання, та в процесі мовної підготовки зокрема, ми внесли ІКТ-компонент до переліку складових професійної компетентності перекладача, що передбачає набуття комп'ютерної грамотності та оволодіння інформаційною культурою. Виокремлення інформаційно-технологічної компетенції як окремої складової професійної компетентності перекладача зумовлено активним використанням ІКТ як основного засобу навчання під час вивчення усіх фахових дисциплін і на всіх етапах пізнання. Нині елементарна комп'ютерна грамотність – складова частина професійної підготовки і компетентності фахівців у будь-якій галузі господарства держави. Водночас можливості комп'ютерних технологій навчання роблять комп'ютер також привабливим засобом реалізації самого процесу навчання. Отже, оволодіння фахівцем інформаційною культурою передбачає знання ІКТ навчання, шляхів їх використання для досягнення професійних цілей. Перекладач повинен мати чітке уявлення про успішне здійснення професійної діяльності та про переваги використання задля цього засобів інформаційно-комунікаційних технологій.

Слід зазначити, що всі складові структури забезпечують формування професійної компетентності фахівця і знаходяться у тісному взаємозв'язку та доповнюють одна одну.

Проведений аналіз не вичерпує усіх аспектів зазначеної проблеми. Вважаємо, що перспективними напрямками подальших досліджень є вивчення змісту, форм та методів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців з перекладу за рахунок активного використання інформаційно-комунікаційних технологій, вивчення їх впливу на ефективність цього процесу.

Література

1. Батышев С. Я. Профессиональная педагогика : учеб. для студ., обуч. по пед. спец. и напр. / С. Я. Батышев. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Ассоциация «Профессиональное образование», 1997. – 512 с.
2. Браже Т. Г. Из опыта развития общей культуры учителя / Т. Г. Браже // Педагогика. – 1993. – № 5. – С. 3–19.
3. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века: в поисках практико-ориентированных образовательных концепций / Б. С. Гершунский. – Москва : Совершенство, 1998. – 608 с.

4. Гришкова Р. О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів не-філологічних спеціальностей : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Гришкова Раїса Олександрівна. – Миколаїв : МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – 446 с.
5. Зеер Э. Ф. Психология профессий : учеб. пособие / Зеер Э. Ф. – Москва : Академ. Проект ; Фонд : “Мир”, 2005. – 336 с.
6. Латышев Л. К. Технология перевода : учеб. пособ. по подготовке переводчиков (с нем. яз.) / Л. К. Латышев. – Москва : НВИ-Тезаурус, 2001. – 280 с.
7. Мацюк О. О. Міжпредметні зв'язки як педагогічна умова забезпечення ефективності процесу формування професійної компетентності перекладача засобами ІКТ / О. О. Мацюк // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки : зб. наук. пр. / редкол.: Л. М. Черноватий (голов. ред.) та ін. – Харків, 2009. – Вип. 14. – 275 с.
8. Миньяр-Белоручев Р. К. Как стать переводчиком? / Р. К. Миньяр-Белоручев; отв. ред. М. Я. Блох. – Москва : Готика, 1999. – 176 с.
9. Мирам Г. Профессия: переводчик / Г. Мирам. – 3-е изд. – Київ : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 160 с.
10. Мир перевода-3. Practicum plus / А. Чужакин [и др.]. – Москва, 2000. – 200 с.
11. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование. Концепция развития индивидуальности в диалоге культур / Е. И. Пассов. – Липецк : ЛГПИ-РЦИО, 2000. – 216 с.
12. Підручна З. Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Підручна Зінаїда Федорівна. – Тернопіль, 2009. – 172 с.
13. Сисоева С. О. Освіта і особистість в умовах постіндустріального світу : монографія / С. О. Сисоева. – Хмельницький : ХГПА, 2008. – 324 с.
14. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : Слово, 2000. – 262 с.
15. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – Москва : Высш. шк., 1989. – 240 с.
16. Янковець А. В. Підготовка майбутніх перекладачів засобами інформаційно-комунікаційних технологій у вищих військових навчальних закладах : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Янковець Андрій Володимирович. – Хмельницький, 2005. – 190 с.
17. Hymes D. H. On Communicative Competence in J. V. Pride and J. Holmes (eds): Sociolinguistics / D. H. Hymes. – Harmondsworth : Penguin, 1972. – 367 p.

MATSIUK O. O.
Khmelnyskyi National University

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF FUTURE TRANSLATORS

Summary

The article deals with the competence approach as a priority direction in the conditions of integration of Ukraine into European educational space. Special attention is paid to the investigation of the main components of translator's professional competence and content of professional training of future specialist in the sphere of translation.

Key words: *competence approach, professional training of future translator, translator's professional competence.*